

CONVIVIUM

REVISTA DE FILOSOFIA

SEGONA SÈRIE

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

33

2020

CONVIVIUM

REVISTA DE FILOSOFIA

SEGONA SÈRIE

33

2020

SUMARI

FENOMENOLOGIA DEL MÓN SOCIAL I POLÍTIC

MARTA JORBA, PAU PEDRAGOSA Presentació	7
JOAN GONZÁLEZ GUARDIOLA Les noves formes del diner i el problema de la institucionalització: una perspectiva fenomenològica	11
XAVIER ESCRIBANO De la hipervisibilitat al contacte: reflexions fenomenològiques sobre dansa, diversitat i igualtat	29
MARTA JORBA Apunts per a una fenomenologia de la interseccionalitat	49
DANIELLE PETHERBRIDGE Habit, attention and the phenomenology of recognition	67
PAU PEDRAGOSA El cos humà i les creences polítiques: del conflicte ideològic a la guerra	91
RAIMON PÀEZ BLANCH Reflexions filosòficosocials a partir de Byung-Chul Han	115
FRANCESC PEREÑA Sentit individual i sentit col·lectiu de la vida humana	137

JOSEP MARIA BECH
Embodied significance:
Bourdieu in the wake of Merleau-Ponty 155

À. LORENA FUSTER PEIRÓ
Hannah Arendt sobre les aparences:
«una espècie de fenomenòloga» 177

RESSENYES

JUAN EVARISTO VALLS BOIX
Laura Llevadot, Carmen Revilla (eds.),
Interpretando Antígona 197

PABLO GENAZZANO
Jacob Rogozinski, *Kanten. Esbozos kantianos* 201

VALÈRIA SIVERA
Vicente Sanfèlix, *Wittgenstein. Una filosofía del espíritu* 206

PAU VALLS MURTRA
Markus Gabriel, *El sentido del pensamiento* 210

JÚLIA VERNET GAUDES
Judith Butler, *The Force of Nonviolence:
An Ethico-Political Bind* 213

MARTA JORBA,
PAU PEDRAGOSA (eds.)

Fenomenologia
del món social i polític

Phenomenology
of the social and political world

BARCELONA | 22-23 NOVEMBRE 2018

PRESENTACIÓ

El present número de *Convivium* «Fenomenologia del món social i polític» és el resultat de la Jornada que amb el mateix títol vam organitzar a l'Institut d'Estudis Catalans de Barcelona els dies 22 i 23 de novembre de 2018. La Jornada va ser concebuda pel Grup d'Estudis Fenomenològics (GEF) de la Societat Catalana de Filosofia (SCF) a través d'un projecte de recerca dirigit per la investigadora Marta Jorba i es va poder realitzar gràcies al finançament de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans. El GEF és un grup d'investigadors que porta molts anys de dedicació a l'estudi especialitzat i divulgació de la fenomenologia en català i una de les seves activitats més recents ha estat precisament l'organització d'aquesta Jornada dedicada a analitzar l'aproximació de la fenomenologia al món social i polític contemporani. De les conferències que s'hi van pronunciar, enriquides pels debats que es van entaular, sorgeixen els deu articles que ara presentem. Agraïm a la revista *Convivium* la disponibilitat per a publicar aquesta Jornada en un número monogràfic, així com també els comentaris i crítiques dels revisors anònims, gràcies als quals els articles han millorat la qualitat i el rigor.

El volum «Fenomenologia del món social i polític» pretén omplir un buit en el panorama actual dels estudis filosòfics sobre la societat i la política amb l'aportació de la perspectiva fenomenològica, a vegades secundària en els estudis de l'àmbit, així com també dins d'altres enfocaments filosòfics. L'objectiu principal d'aquest volum és reivindicar la rellevància, actualitat i vigència de la fenomenologia, tal com mostra la diversitat dels

temes i autors abordats, fent palès el seu potencial per descriure i explicar un ampli ventall de fenòmens sociopolítics actuals. En cap cas busca ser representatiu de tot allò social i polític, sinó més aviat abordar diferents temàtiques i autors especialment rellevants per l'àmbit que ens ocupa.

En el món social i polític, hi trobem nombrosos fenòmens que al llarg de la història han estat i són objecte d'anàlisi de la filosofia. La tradició fenomenològica, en particular, s'ha ocupat d'aproximar-se als esdeveniments i ens socials amb una metodologia pròpia, inaugurada per Edmund Husserl i practicada i desenvolupada per les generacions de fenomenòlegs posteriors com Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre o Edith Stein. La intencionalitat, com a direccionalitat de la ment al món, és un concepte que va marcar un punt temàtic iniciàtic de la fenomenologia i ha estat un dels conceptes fonamentals del pensament dels segles xx i xxi. Trobem el concepte tant en la seva vessant individual com col·lectiva i és aquesta darrera la que obre el camp d'investigació a les estructures essencials dels grups i de les entitats i fenòmens socials. El present volum se centra en l'estudi fenomenològic de l'àmbit social i polític, on la col·lectivitat i la naturalesa dels ens socials i polítics en formen pilars fonamentals.

Si bé l'àmbit social i polític ha estat treballat per la fenomenologia, no ho ha estat en el mateix grau que les anàlisis de la consciència i les estructures de l'experiència des d'un punt de vista de la individualitat. Les investigacions fenomenològiques sobre la realitat social i política poden contribuir a revertir en un cert grau aquesta situació. Així, el present volum aborda la realitat social i política de la mà d'alguns dels autors més rellevants de la tradició i amb les eines i mètodes de la fenomenologia com a disciplina filosòfica que busca descriure i analitzar «les coses mateixes» i les seves estructures tal com se'ns donen en l'experiència. En combinació amb les investigacions d'altres àmbits de les ciències socials, les contribucions d'aquest volum busquen aproximar-se a fenòmens tan diversos com la comunitat, la societat, el cos, la dansa, els diners, les creences polítiques, la guerra, o les diverses categories socials (gènere, raça, diversitat funcional) i les seves interrelacions. Alhora, són una mostra de la diversitat d'aproximacions que trobem dins la fenomenologia mateixa i de les potencialitats de la fenomenologia aplicada al món social i polític.

De forma general, els articles inclosos es poden dividir en tres grups: els que parteixen de fenòmens socials i polítics concrets per analitzar-los des de diferents perspectives fenomenològiques; i els que, a la inversa, parteixen d'un o diversos autors adscrits a la fenomenologia o pròxims a ella per

estudiar com han tractat certs fenòmens concrets. La divisió entre aquests dos tipus no és rígida. Així, trobem hibridacions en alguns articles on tant el tractament del fenomen en qüestió com la discussió de les concepcions dels autors són igualment centrals en l'exposició. Finalment, hi ha també alguns articles que podem caracteritzar de reflexió de segon ordre sobre la relació entre la fenomenologia i el pensament sobre allò social d'un o diversos autors.

Dins del primer grup, que engloba contribucions que tracten sobre fenòmens concrets analitzats des de perspectives fenomenològiques, hi trobem l'article «Les noves formes del diner i el problema de la institucionalització: una perspectiva fenomenològica» de Joan González Guardiola. Es tracta d'una reflexió fenomenològica sobre el concepte de *diner* per tal de fer una delimitació més precisa i poder preguntar-se sobre si les criptodivises són formes de diner o no. Segueix «De la hipervisibilitat al contacte: reflexions fenomenològiques sobre dansa, diversitat i igualtat», en el qual en front del model social vigent de teorització del cos com a objecte visible i perfecte en Xavier Escribano presenta l'experiència de la discapacitat des de l'òptica de la descripció fenomenològica i proposa la dansa inclusiva com, a la vegada, una resposta estètica i una pedagogia de la mirada. Finalment, en l'article «Apunts per a una fenomenologia de la interseccionalitat» de Marta Jorba es proposa una aproximació a l'experiència interseccional (entesa com aquella que sorgeix de la interacció entre diverses categories socials com el gènere, la raça, la classe, la sexualitat, etc.) a través de la caracterització d'algunes de les seves estructures bàsiques, a partir de nocions de l'obra d'Edmund Husserl i de Sara Ahmed.

Dins del segon grup, el de les contribucions que parteixen d'algun autor concret per analitzar un fenomen social, hi trobem l'article «Habit, attention and the phenomenology of recognition», on Danielle Petherbridge examina la relació entre l'hàbit, l'atenció i la percepció en l'obra de Husserl i d'Axel Honneth, centrant-se en les formes habituals de percepció racialitzada en què s'invisibilitza i es denega reconeixement. A continuació, l'article d'en Pau Pedragosa «El cos humà i les creences polítiques: del conflicte ideològic a la guerra» proposa una reflexió sobre de quina manera en els moments de crisi i conflicte (com una guerra) les creences polítiques que sempre estan encarnades es tematitzen i poden modificar-se, seguint el treball d'inspiració fenomenològica d'Elaine Scarry i de l'escriptora Pat Barker. Seguidament, a la contribució «Reflexions filosòficosocials a partir de Byun-Chul Han», en Raimon Pàez analitza l'obra de Han respecte allò social, en què *ser* esdevé un *exposar-se* de forma transparent, i les connecta

amb el pensaments de Heidegger i Arendt. L'article Tanca el grup l'article «Sentit individual i sentit col·lectiu de la vida humana» de Francesc Pereña, en què es considera la relació entre la individualitat, la col·lectivitat i la formació de comunitats a través de l'obra de Husserl i de Heidegger, amb una part final que connecta aquestes consideracions teòriques amb el concepte d'*autodeterminació*.

El darrer grup de contribucions està format per aquelles que proposen una meta-reflexió entre la fenomenologia i un altre àmbit d'estudi d'allò social i polític, ja sigui un tema ja sigui un autor. És el cas de l'article «Embodied significance: Bourdieu in the wake of Merleau-Ponty» d'en Josep Maria Bech, on l'autor compara l'obra del filòsof Merleau-Ponty amb la del sociòleg Pierre Bourdieu respecte de la concepció d'allò social i dels objectius diferenciats, però imbricats, de la filosofia i la sociologia. Tanca el volum la contribució «Hannah Arendt sobre les aparences: “una espècie de fenomenòloga”» d'À. Lorena Fuster, on es proposa mostrar fins a quin punt Arendt pertany a la tradició de la fenomenologia en la seva aplicació pionera d'alguns dels seus guanys teòrics a l'especificitat d'allò polític.

Per finalitzar, doncs, creiem que el present volum aporta una ventall prou significatiu de la potencialitat de la fenomenologia com a tradició i metodologia filosòfica en l'anàlisi dels fenòmens socials i polítics. Serveixi així com a mostra i impuls cap a futures investigacions fenomenològiques que aprofundeixin en el ric i complex món d'allò social i polític.

MARTA JORBA

Universitat Pompeu Fabra (UPF)

PAU PEDRAGOSA

Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

Grup d'Estudis Fenomenològics

LES NOVES FORMES DEL DINER I EL PROBLEMA DE LA INSTITUCIONALITZACIÓ: UNA PERSPECTIVA FENOMENOLÒGICA ¹

THE NEW FORMS OF MONEY AND THE PROBLEM OF INSTITUTIONALIZATION: A PHENOMENOLOGICAL PERSPECTIVE

JOAN GONZÁLEZ GUARDIOLA
Universitat de les Illes Balears
Grup d'Estudis Fenomenològics (SCF / IEC)
Sociedad Española de Fenomenología (SEFE)

RESUM

S'exploren les possibilitats que el treball conceptual i fenomenològic sobre el concepte de «diner», així com la seva crítica, pot dur a terme a l'hora de classificar les criptodivises com a formes d'existència del diner. A través d'una presentació de la definició dels diners s'intentarà una delimitació més precisa de les criptodivises, i del lloc que podrien ocupar a partir de l'anàlisi de les diverses funcions del diner.

Paraules clau: bitcoin, criptodivises, definició del diner, fenomenologia del diner, teoria monetària.

ABSTRACT

This article explores the possibilities that conceptual and phenomenological work about the concept of «money», as well as its criticism, can offer in terms of classifying cryptocurrencies as forms of existence of money. By defining money and analyzing its different functions, this article attempts to provide a more precise demarcation of cryptocurrencies and their possible roles.

Keywords: bitcoin, cryptocurrencies, definition of money, monetary theory, phenomenology of money.

¹ Investigació realitzada en el marc del projecte «Fenomenología del cuerpo y análisis del dolor», finançat pel Ministerio de Economía, Industria y Competitividad (FFI2017-82272-P).

1. INTRODUCCIÓ: LA NECESSITAT DEL REPLANTEJAMENT DE LA QÜESTIÓ DE LA DEFINICIÓ DEL DINER

A tota investigació fenomenològica sobre els diners es fa imprescindible distingir de manera especialment precisa entre la qüestió de la *definició* del diner i la qüestió de la seva *forma d'existència*; adoptant algunes expressions típiques, segons l'escola a la qual preferim aproximar-nos, distingir entre la *intensió* del concepte «diners» i la seva *extensió* (en una perspectiva més pròpia de l'anàlisi conceptual), o entre el nivell *ontològic* de la pregunta pels diners respecte al nivell ontic del plantejament (en una perspectiva més fenomenològica). En els fonaments de l'economia la diferència entre els dos nivells està nítidament plantejada en la diferència entre la definició funcional del diner i la teoria de l'agregació (podríem dir: entre el nivell de fonamentació macroeconòmica i l'econometria com a eina auxiliar que assenta les bases mètriques de la conceptualització).

El primer treball que es fa en economia sobre el concepte de diner consisteix en proporcionar una definició funcional i estipulativa (considerarem «diner» tot allò que permeti fer X, Y, Z... on X, Y i Z són «funcions» i els diners són entesos com una «funció de status» que nia i concentra les altres), per a continuació, des de la teoria dels agregats monetaris, passar a la consideració del tipus d'entitats que compliran les condicions de la definició i, sobretot, considerar les possibilitats tècniques de la seva mètrica.

Podríem resumir la història sobre l'evolució del concepte de diners en l'economia dels darrers 50 anys com la història de l'aturada i fossilització de la primera de les operacions (la qüestió de la definició) respecte al progrés exponencial de la segona de les operacions (desenvolupament de la teoria dels agregats monetaris en vistes a la fixació del concepte de «massa monetària»². Molts economistes, fins i tot en l'àmbit del postkeynesianisme,³ l'escola que més ha innovat al respecte de la qüestió de la definició dels diners, han acabat considerant el debat sobre la naturalesa ontològica dels diners com un debat merament «metafísic».⁴ En canvi, el desenvolupament

2 Quaranta-vuit anys, per ser més precisos, si comptem des de la declaració d'inconvertibilitat del dòlar de 1971, més endavant feta circular amb l'expressió «Nixon shock». En cert sentit, pot considerar-se la declaració de Nixon el punt de sortida de la financiarització de l'economia, esperonada per la crisi del petroli de 1973, que desembocarà en el desplegament, i sorprenent desenvolupament, a inicis dels anys 80, de la teoria de l'agregació.

3 Sobre el postkeynesianisme, és molt recomanable King 2003.

4 Cf. Chick 1978: 39.

de tècniques econòmriques per mesurar el tipus d'actius que ja estem fent servir com si fossin «diners», d'esquenes a la claredat conceptual de la seva definició, s'ha sofisticat moltíssim des dels anys 80 ençà.

En aquest context pel qual el nostre heure-nos-les amb els diners, el nostre tracte diari amb ells, s'ha multiplicat exponencialment i ha augmentat el tipus d'entitats abstractes que han acabat caient sota el seu ús, a mesura que s'ha enfosquit o simplement s'ha oblidat la qüestió relativa al seu ésser, s'ha afegit la irrupció, a partir del 2009, de les criptodivises. Sempre és relativament complex establir quan dos fenòmens tenen una relació de causalitat o de simple simultaneïtat, i això és especialment complicat en les ciències socials, i probablement encara més en l'economia, però el fet és que l'aparició *operativa* de la primera criptodivisa (el bitcoin) coincideix pràcticament amb el *crack* econòmic del 2008.⁵

El *crack* de 2008 suposa, fins a cert punt, un col·lapse de bona part dels processos de finançarització de l'economia, que havien pronunciat una certa autonomia del circuit financer de l'economia respecte al circuit de la producció. Una primera manera d'entendre l'aparició i prodigiosa extensió del mercat de les criptodivises podria ser emmarcar-la com un primer intent de perpetuació d'aquesta autonomia. Però aquest punt de vista és insuficient, perquè l'aparició de les criptodivises sembla manifestar-se més aviat com un intent de desvinculació de les activitats econòmiques d'un sector de la població molt difícilment determinable respecte a tot el sector de l'economia finançaritzada *institucionalitzada* (sector bancari). En un context en el qual l'agenda geopolítica internacional sembla veure's centrada en la qüestió de l'impacte ecològic de les activitats econòmiques, i en el qual s'ha posat per primera vegada en qüestió l'empremta ecològica de la tecnologia que possibilita l'operativitat amb les criptodivises (la tecnologia blockchain, o cadena de blocs),⁶ sembla pertinent reactivar

5 Tècnicament, la criptografia que posa els rudiments pel funcionament de les criptodivises té una prehistòria en *DigiCash* (1995), i en l'article de l'Agència de Seguretat Nacional dels EUA, «How to Make a Mint: the Cryptography of Anonymous Electronic Cash», *The American Law Review* 46/4 (1997). Però no serà fins l'aparició del bitcoin el 2009 que incorpora ja un sistema PoW (prova de treball) per a la verificació de les transaccions, la qual cosa començarà a estendre exponencialment l'ús de les criptodivises.

6 Sobre l'impacte energètic de les operacions amb la tecnologia de la cadena de blocs, cf. Chr. Malmo, «One Bitcoin Transaction Consumes As Much Energy As Your House Uses in a Week» (1 novembre 2017); https://www.vice.com/en_us/contributor/christopher-malmo.

l'antiga pregunta metafísica oblidada sobre la naturalesa dels diners: són les criptodivises «diners»?

2. LA NATURALESA DEL DINER: LA DEFINICIÓ FUNCIONAL

En economia s'entén per diners «qualsevol cosa capaç de dur a terme les funcions de mitjà de canvi, unitat de compte, sistema de pagament i dipòsit de riquesa».⁷ El que s'entén comunament per aquestes funcions és el següent:

Unitat de compte. Els diners disposen una mesura o patró homogeni amb el qual expressar els deutes, els preus i el poder general de compra per tal com estableix unes equivalències entre el numerari i els béns.

Mitjà de canvi. Els diners poden ser intercanviats per altres mercaderies. En aquest sentit, els diners són una mercaderia que es constitueix com a mitjà de canvi acceptat comunament en intercanvis indirectes.⁸

7 Schumpeter 1995: 1179. Aquesta definició presenta moltíssimes petites variacions, que de vegades condueixen a debats no exempts d'interès, però en el substancial la definició es manté aproximadament dins aquests límits. Mankiw (2006: 46) substitueix el «qualsevol cosa» pel concepte, propi de l'àmbit de la comptabilitat, «actiu», i inclou la funció de mitjà de pagament dins la funció d'unitat de compte; just el contrari que fa Polanyi (1994: 185: «Els orígens del pagament es remunten a una època anterior a la utilització d'objectes quantificats en el descàrrec d'obligacions connectades amb tals transaccions»), mentre Samuelson, Nordhaus (2006: 32) conserven d'alguna manera el «qualsevol cosa» (ells diuen «tot el que serveixi»), però el restringeixen a la funció de mitjà de canvi, encara que després expliquin la resta de funcions a part. Cal tenir en compte que la terminologia pot variar lleument, i de vegades no de manera temàticament innocent, segons el context adopti una perspectiva més taxonòmica-comptable o més teòrica. Així, «mesura de valor» esdevé de vegades «unitat de compte»; o «reserva de valor» esdevé «dipòsit de valor», conceptes que Sawyer (dins Rochon, Rossi 2003: 4) distingeix nítidament.

8 Per «intercanvi directe» entenem el model d'intercanvi primordial del bescanvi, «cosa per cosa», constituït sobre l'espontània coincidència d'interessos respecte a les mercaderies que els agents necessiten i les mercaderies de què desprendre's: la mercaderia que posseeixo i que no necessito coincideix amb la que necessita l'altre que posseeix una altra mercaderia que jo no posseeixo. L'intercanvi és indirecte quan s'adquireixen mercaderies, no en funció d'una coincidència dels interessos directes, sinó per tenir accés a altres mercaderies que no estan presents en un altre intercanvi posterior. En l'intercanvi indirecte hi ha un canvi que suposa una mediació entre el bé del qual hom es desprèn i el bé que hom adquireix. Per a aquesta distinció, cf. Von Mises 2007: 4 i ss.

Mitjà de pagament. Els diners serveixen per cancel·lar obligacions o deutes contrets amb persones físiques o institucions. Amb els diners, per exemple, paguem els impostos.

Dipòsit de riquesa. Els diners permeten conservar poder adquisitiu del present al futur. Com a dipòsit de riquesa és imperfecte, perquè enfront de pujades de preus futures, aquest poder adquisitiu pot disminuir, però en principi serveix per acumular poder de compra en situacions futures.⁹

Aquesta definició dels diners, amb les petites variacions terminològiques assenyalades, ha descansat durant moltíssims anys en la majoria de manuals d'economia. En una primera anàlisi de la definició funcional tradicional trobem ràpidament els següents aspectes problemàtics:

(1) La majoria de formulacions parla de «qualsevol cosa». No importa que sigui aquesta o aquella, però ha d'haver-hi «cosa».¹⁰

(2) Aquesta «cosa» ha estat gairebé sempre interpretada històricament com una cosa pertanyent a la regió «cosa física».

(3) En la història del pensament econòmic, la funció que ha estat privilegiada com a funció primordial ha estat tradicionalment la funció de mitjà de canvi.

(4) Aquest predomini de la funció de mitjà de canvi ha anat acompanyat d'una concepció genètica de tota la resta de formes dels diners (diners fiduciaris, diners electrònics, etc.) a partir d'aquest «diner-cosa».

- 9 Sawyer (2003: 4) distingeix entre «reserva de riquesa» (*store of wealth*) i la clàssica «reserva de valor» (*store of value*). La «reserva de valor» és pràcticament sinònima a la constitució del diner-mercaderia, o el que és el mateix, a l'acceptació (en termini curt de temps) que si conservo una mercaderia que no desitjo, i els altres fan el mateix, podem utilitzar-la com a mitjà de canvi acceptat comunament. Segons això, el mitjà de canvi es funda en la reserva de valor, que és diferent de l'acumulació d'aquesta mercaderia com un «dipòsit de riquesa».
- 10 Moltes vegades el concepte ontològic de «cosa» és substituït per altres expressions que designen aquest caràcter específic en el llenguatge tècnic d'alguna ciència; expressions similars o equivalents, del tipus «tot allò que», o conceptes tècnics com «actius» o «béns», etc.; en qualsevol cas, es fa referència al concepte de «qualcom», al concepte d'«ens», i això és habitualment expressat en aquestes definicions en la fórmula «qualsevol cosa».